

ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Н.М. Сопилук,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Проаналізовано специфіку перекладу як особливого виду міжмовної та міжкультурної комунікації. Розглянуто комунікативні моделі перекладу, представлені у працях авторитетних фахівців. Висвітлено чинники, що впливають на переклад як комунікативну діяльність.

Ключові слова: міжмовна та міжкультурна комунікація, комунікативна модель перекладу.

На нинішньому етапі розвитку людського суспільства, етапі глобалізації, інтеграції та інтенсифікації контактів між людьми, народами й цивілізаціями, особливого значення й, відповідно, масштабів набуває перекладацька діяльність. Переклад у сучасному світі виступає важливим засобом спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами й належать до різного лінгвокультурного ареалу. У такому контексті переклад розглядають як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації. Вважають, що комунікація – це міжособистісне спілкування, метою якого є встановлення взаєморозуміння, а міжкультурна комунікація – це особливий вид комунікації чи спілкування між носіями різних мов та різних культур. Переклад як діалог культур передбачає рівноправну культурну взаємодію представників різних лінгвокультурних спільнот з урахуванням їх етнокультурної самобутності. Найсуттєвіші ознаки перекладу як міжмовної та міжкультурної комунікації відображені в комунікативних моделях перекладу. Саме тому ставимо собі за мету розглянути найбільш відомі комунікативні моделі перекладу, розроблені авторитетними представниками даної галузі.

У комунікативній моделі перекладу німецького ученого О. Каде, поняття “переклад” розглядається як специфічна форма спілкування між людьми за допомогою мови [1, с.69]. Особливість такого спілкування полягає у використанні двох мов. За словами автора, двомовна комунікація поділяється на три фази: 1) комунікація між адресантом тексту та адресатом–перекладачем; 2) зміна перекладачем коду M1→M2; 3) комунікація між перекладачем–адресантом і кінцевим реципієнтом [1, с.71].

За цією моделлю, перекладач у процесі міжмовної комунікації виконує функції проміжної ланки між відправником та одержувачем тексту перекладу, виступаючи по чергово в ролі одержувача та відправника певної інформації.

За прикладом О. Каде, З. Д. Львовская також розцінює переклад як двомовну комунікацію [2, с.29]. Така комунікація, вважає дослідниця, вирізняється формальними та неформальними особливостями. Формальна специфіка перекладу як міжмовної комунікації визначається кількістю учасників комунікації: мінімум три. Неформальна особливість перекладу полягає у виконанні перекладачем двох функцій: інтерпретації вихідного тексту та створення цільового [там само].

Російський перекладознавець А. Д. Швейцер формулює свою модель перекладу із врахуванням мовних та позамовних чинників [3, с.51–52]. Автор будує схему перекладу на основі “динамічної моделі”, розробленої американським ученим Ю. Найдою. Ключовим поняттям цієї моделі виступає поняття динамічної еквівалентності, що трактується як відповідність реакцій читачів перекладу та оригіналу.

А.Д. Швейцер доповнює схему Ю.А. Найди такими компонентами як вихідна мова й мова перекладу, вихідна культура і культура одержувача перекладу. Водночас

дослідник наголошує на необхідності розрізняти предметну ситуацію, що відображається в тексті, та комунікативну ситуацію. Комунікативна ситуація в моделі даного автора має дві складові: 1) первинна комунікативна ситуація, учасниками якої виступають відправник вихідного тексту, одержувач цього тексту та інший одержувач – перекладач; 2) вторинна комунікація, в якій бере участь перекладач–відправник та іноземний реципієнт [3, с.52].

Як бачимо, комунікативна модель перекладу А. Д. Швейцера включає, з одного боку, дві мови: мову оригіналу та мову перекладу, а з іншого – такі екстралінгвістичні компоненти, як дві культури, дві предметні ситуації, дві комунікативні ситуації.

З даної схеми випливає, що в перекладі, як мовленнєвій діяльності, центральну роль виконує мова. Саме мова є первинною моделюючою системою, що детермінує переклад, а вторинними моделюючими системами виступають різні системи культур [там само].

Словацький перекладознавець А. Попович пропонує комунікативну модель перекладу художнього тексту, яка доповнює й уточнює схему А. Д. Швейцера [4, с.52–53]. Його модель збагачує традиційні дослідження перекладу трьома складниками, а саме: 1) вказує на зв'язок між автором та перекладачем з погляду їх позицій у комунікативному процесі й вибору літературної стратегії; 2) визначає відмінність перекладу від оригіналу в побудові тексту, зважаючи на їхні жанрово–стилістичні характеристики; 3) враховує ситуацію реципієнтів оригіналу й перекладу (тут учений має на увазі вплив часової і просторової дистанції на перекладацьку комунікацію).

Синтезуючи міркування фахівців щодо двомовної перекладацької комунікації, О.І. Чередниченко доходить висновку, що між текстами оригіналу та перекладу встановлюються складні взаємозв'язки, опосередковані комунікативним ланцюгом, який складається з блоків автора оригіналу, перекладача та одержувача тексту [5, с.163].

Блок автора – відправника вихідної інформації, – охоплює позамовну (реальну або уявну) дійсність, репрезентовану в тексті мовою оригіналу (затекст), а також культурну традицію (контекст), до якої належить автор. Саме вона значною мірою зумовлює авторське світобачення та стилістику першотвору [там само].

Блок перекладача – першого одержувача вихідної інформації, – має, на думку автора, три основні складові: 1) зорове сприйняття та розуміння оригіналу шляхом його девербалізації; 2) перекодування девербалізованого змісту; 3) редагування перекладеного тексту з метою якнайточнішого відтворення затексту, стилістики оригіналу та забезпечення сприйняття кінцевим одержувачем [там само].

У третьому блоці комунікативного ланцюга реалізується мета перекладу, як виду комунікації. Одержувач перекладеного повідомлення може бути як індивідуальним, так і колективним, маючи власну культурну традицію, мову та перебуваючи в характерних для нього соціокультурних умовах. Перекладач повинен зважати на ці аспекти, намагаючись адаптувати текст перекладу для сприйняття одержувачем – носієм певної мови і культури [5, с.164].

Отже, при комунікативному підході до перекладу, тобто в рамках міжмовної комунікації, переклад розглядається як процес і результат перекладу, при цьому враховується сукупність мовних та позамовних чинників, що визначають можливість і характер комунікації між людьми, що належать до різного лінгвокультурного універсуму. Іншими словами, переклад, як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації, характеризується мовними та культурними чинниками.

За даними ряду авторів, труднощі, що виникають у процесі перекладу, пояснюються мовними розбіжностями різного характеру. Ідеться, зокрема, про такі чинники:

1. Системні розбіжності. У даному випадку мають на увазі, насамперед, відмінності в лексичній та граматичній будові двох мов: відсутність в одній із мов

відповідного елемента лексичного чи граматичного рівнів. Наприклад, для французької мови, на відміну від української, характерне вживання дієслівних перифраз – сполучення дієслова в особовій формі з інфінітивом, в яких дієслово в особовій формі частково втрачає або змінює своє лексичне значення, надаючи нового специфічного значення всій конструкції. Так, сполучення *paraître (здаватися) + infinitif* виражає непевність, припущення. В українській мові для передачі думки про можливість, імовірність чого–небудь, перекладач вживає, як правило, прислівник *мабуть*: *les dernières oeuvres de Vinteuil m'avaient paru synthétiser – усе те, що, мабуть, утілили в собі останні Вентейлеві опуси*.

Спричинює мовні розбіжності й той факт, що елементи двох мов різняться своєю синтагматичною комбінаторикою. Так, французьке *tête* і українське *голова* позначають одну й ту ж частину тіла, але *tête* може ще вказувати на передню частину голови, що в українській мові називається *обличчям*, й виступати синонімом до слів *visage* чи *mine*, результатом чого є такі словосполучення: *une tête sympathique, avoir une tête comique, faire une drôle de tête*.

Лінгвістичні категорії, що збігаються, можуть мати також різний обсяг значень. Для прикладу можна порівняти українські слова *рука* чи *нога* та їхні французькі відповідники *bras/main* та *jambe/pied*, що позначають більш конкретні поняття. Французьке *paquet*, навпаки, на відміну від українського слова “*пакет*”, може означати ще *пакунок, пачка, купка, вузол, клунок*. Аналогічні приклади яскраво демонструють, що лексичні елементи через свої значення відображають різне членування оточуючої дійсності.

2. Мовна норма. Це ще один чинник, що впливає на процес породження тексту. Мовна норма – це фільтр, який пропускає чи затримує те, що здатна створити мовна система. Вона пропускає те, що реально існує й функціонує в мові й визнається суспільством правильним, а відфільтровує ті утворення мовної системи, які реально в мові не існують й не вживаються в мовленні, а якщо й вживаються, то вважаються неправильними [6, с.75]. Нормативна граматики французької мови для позначення минулої дії, що відбулася безпосередньо перед іншою минулою дією, використовує *Passé immédiat dans le passé (plus-que-parfait immédiat)* – час, який не має прямого відповідника в українській мові. У зв'язку з цим, для досягнення семантико–граматичної еквівалентності, перекладач використовує лексичні засоби: *La félicité que je venais d'éprouver – блаженство, відчуте в цю мить*. В українському перекладі, поряд із заміною активного стану пасивним, спостерігаємо додавання конструкції *в цю мить*, що заповнює лакуну згаданої граматичної форми:

До нормативних чинників зараховують також стилістичні особливості, тому що відмінності в стилях двох мов зумовлені саме загальноприйнятими нормами мови. Мовні характеристики аналогічних стилів вихідного і цільового текстів часто не збігаються. Специфіка певного виду перекладу визначається не лише мовними особливостями певного функціонального стилю кожної конкретної мови, але й тим, як співвідносяться ці особливості між собою, наскільки збігаються стилістичні характеристики даного типу матеріалів в обох мовах. Такий підхід до адекватності перекладу призводить до неможливості використання наявних аналогічних засобів через їхню стилістичну невідповідність, що й зумовлює необхідність застосування стилістичної адаптації, детальним вивченням якої займається спеціальна теорія перекладу.

3. Узус. Окрім норми мови, адекватне вживання мовних одиниць регулюється й нормою мовлення, тобто узусом. Узус – форма ситуативного використання мови, тобто те, що “найкраще вживати в даній ситуації спілкування” [6, с.75]. Узус, або мовленнєва норма, виступає додатковим чинником, що регулює процес породження тексту будь–якою мовою, це додатковий фільтр [там само]. Відповідно до узусу, правильним буде той варіант перекладу, якому властива природна форма вираження змісту, що відповідає мовленнєвій традиції [7, с.203]. Наприклад, французька конструкція *toutes mes félicitations* вживається для привітання людини з нагоди

досягнення якогось успіху, а її український відповідник “*мої вітання!*” можна використовувати також для привітання зі святом (днем народження), в той час як французькою мовою в даному випадку кажуть: *Mes meilleurs voeux à l'occasion de votre fête*. Для успішної реалізації міжмовної та міжкультурної комунікації перекладач повинен зважати на такі ситуативні кліше й адаптувати вихідне повідомлення до норм нової лінгвокультурної дійсності.

4. Особливості словотвору. Номінативні засоби, за допомогою яких іменують різні елементи позамовної дійсності (предмети, дії, якості) можуть формуватися різними способами, основним з яких вважають словотвір. Проте, як відомо, словотвір кожної мови теж має свої особливості, що необхідно враховувати у процесі перекладацької діяльності [8, с.237].

Крім мовних чинників, на переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації впливають також позамовні чинники. Враховуючи той факт, що перекладач виступає посередником не лише між двома мовами, а й між двома культурами, відомі дослідники перекладознавчої науки неодноразово розглядали питання про роль культурного чинника в перекладі і, відповідно, етнокультурних елементів, що несуть вагоме смислове й стилістичне навантаження. Ідеться, насамперед, про етнокультурні реалії. Їх правильне витлумачення стає часто каменем спотикання для перекладача й вимагає виходу за межі тексту, тобто врахування етнокультурних особливостей носіїв мови оригіналу.

На думку Ю. Найди, різниця в культурах зумовлює більше труднощів при перекладі, ніж різниця в мовних структурах [10, с.121]. Якщо дві культури взаємопов'язані, але мови зовсім різні, перекладачеві доводиться здійснювати при перекладі багато формальних перетворень. Однак у таких випадках велика кількість збігів у культурах забезпечує паралелізм змісту і це робить переклад менш складним [там само]. У випадку значних розбіжностей між вихідною та цільовою культурами, для досягнення більшої зрозумілості тексту перекладу та бажаного емоційного ефекту, перекладач, як зазначає вчений, може вдаватися до заміни деяких деталей оригіналу. Наприклад, якщо носіям мови перекладу сніг незнайомий, то вираз “*білий як сніг*” можна передати виразом “*білий як оперення білої чаплі*”, але це тільки в тому випадку, коли в їхній мовній картині світу поняття чогось дуже білого виражається саме цим зворотом [10, с.116].

Таким чином, із вищевикладених міркувань випливає, що переклад – це унікальний, неповторний вид міжмовної та міжкультурної комунікації, що детермінується мовними та позамовними чинниками. Важливу роль у процесі такої комунікації виконує перекладач, який виступає посередником не лише між автором–адресантом певного повідомлення та його кінцевим реципієнтом, але й між двома мовами та культурами. Така особливість перекладу висуває відповідні вимоги до професійної компетентності перекладача – високий ступінь білінгвізму та бікультуризму [5, с.174].

Подібні вимоги ставляться як до письмових, так і до усних перекладачів, які повинні приділяти значну увагу невербальним формам спілкування, які можуть інтерпретуватися по-різному в різних культурах. Важливо знати жести, типові для даної культури, зокрема при вітанні, прощанні, вираженні згоди, незгоди та ін. Такі сигнали підтримують інтенцію співрозмовника й тому часто допомагають слухачеві зрозуміти його справжні наміри. Іншими словами, як стверджує французький учений Ж. Мунен, перекладач повинен бути не лише добрим лінгвістом, але й гарним етнографом, тобто повинен знати все про народ, який розмовляє даною мовою, його життя, культуру та історію [11, с.141].

Водночас, окрім лінгвістичних та екстралінгвістичних знань перекладач повинен досконало володіти професійною компетенцією, що полягає в умінні легко змінювати коди усного та письмового висловлювання і застосовувати різні типи перекладацьких стратегій для вирівнювання міжмовної та міжкультурної асиметрії.

Все вищесказане виводить нас на проблематику трактування мовних картин світу, що потребує окремого дослідження.

ПЕРЕВОД КАК ОСОБЕННЫЙ ВИД МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Н.М. Сопылюк

Проанализирована специфика перевода как особого рода межъязыковой и межкультурной коммуникации. Рассмотрены коммуникативные модели перевода, представленные в работах авторитетных специалистов. Выявлены факторы, обуславливающие перевод как коммуникативную деятельность.

Ключевые слова: межъязыковая и межкультурная коммуникация, коммуникативная модель перевода.

TRANSLATION AS A SPECIAL KIND OF INTERLINGUAL AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

N.M. Sopulyuk

The specificity of translation as a specific aspect of the interlingual and intercultural communication are analyzed. The communicative models of translation which are presented in the works of the authoritative specialists are investigated. The factors influencing the translation as the communicative activities have been considered.

Key words: interlingual and intercultural communication, communicative model of translation.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. ст. / О. Каде – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 69–90.
2. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода (На материале испанского языка): Монография / З.Д. Львовская – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / А. Д. Швейцер – изд. 2-е. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2009. – 216 с.
4. Попович А. Проблемы художественного перевода: учебное пособие / А. Попович – М.: Высш. шк., 1980. – 199 с.
5. Чередниченко О.И. Про мову і переклад / О.И. Чередниченко – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
6. Арошидзе Н. Различия языковых картин мира в клишированных образах: дисс. на соиск. академ. степени доктора филологии / Н. Арошидзе. – Батуми, 2009. – 120 с.
7. Латышев Л.Н. Курс перевода: эквивалентность перевода и способы её достижения / Л. Н. Латышев. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 247 с.
8. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков: учебн. пособие для студентов фак. и ин-тов ин. яз. / В.Г. Гак – Л.: Просвещение, 1976. – 299 с.
9. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад: на матеріалі англомовних перекладів укр. прози / Р. П. Зорівчак – Львів : Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. – 215 с.
10. Найда Ю. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. ст.– М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 114–137.
11. Мунен Ж. Переводчик, слово и понятие // Перевод – средство взаимного сближения народов / Ж. Мунен – М.: Прогресс, 1987. – С. 136–141.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.